

Notat vedr. det gejstlige tilsyn med folkekirkens gudstjenester og liturgi

Liturgi er offentlige gudstjenesters forløb. Ordet liturgi kommer af græsk, hvor det betyder en tjeneste eller handling for offentligheden, for folket. I kristen tradition knytter ordet sig til forløbet af de offentlige fælles gudstjenester.

I de seneste årtier har der været en fortsat voksende interesse for liturgi og liturgisk udvikling i Den danske Folkekirke, herunder opmærksomhed på nødvendigheden af liturgisk samtale og refleksion i lokale sogne og menigheder, samt på behovet for understøttelse og opkvalificering af præster, kirkemusikere og andre, der arbejder med og har ansvar for kirkens gudstjeneste og liturgi (jf. Bet. 1527 og Folkekirkens liturgi mellem frihed og fasthed). Det har affødt et fokus på det liturgiske tilsyn som en væsentlig dimension ved det gejstlige tilsyn.

Det er væsentligt at fastholde, at tilsyn ikke i udgangspunktet er et magtforhold, men et anliggende. Anliggendet er givet med den reformatoriske forståelse af gudstjenesten som en på samme tid lokal og fælles, konfessionelt forankret og farvet gudstjeneste. Fordi gudstjenesten finder sted i tid og rum, må den til stadighed forholde sig til traditionen med nutidens blik. Den lokale menigheds fælles gudstjeneste udspiller sig således i en stadig refleksion over og afvejning af forholdet mellem lokalt og fælles, tradition og fornyelse, og i et stadig samvirke med det omkringliggende samfund.

Rammerne, indenfor hvilke den enkelte præst udøver sit embede, er vide og givet med det folkekirkelige bekendelsesgrundlag og folkekirkens regelsæt jf. præsteløftet, Tilsynet er derfor altid i udgangspunktet dialogisk og kommer til udtryk i samtale, rådgivning og vejledning. Hvis tilsynet vurderer, at rammerne for embedsudøvelsen ikke respekteres og samtale og vejledning ikke er tilstrækkelig, kan tilsynet benytte sig af retlige påbud og sanktioner.

Tilsynets retsgrundlag og formål

Tilsynet med folkekirkens gudstjenester og liturgi ligger inden for det gejstlige tilsyn, som den enkelte biskop udøver i sit stift. Det gejstlige tilsyn er et retligt tilsyn, der henter sin hjemmel i Danske Lov 2-17-1, hvori det hedder, at der i hvert stift skal være en biskop, som skal have alle provster og præster "under sig" og se til, at alt går "skikkelig og ret til". Bestemmelsen i DL 2-17-1 er i dag modificeret ved retssædvane, ændringer i den kirkelige og øvrige lovgivning, men anses fortsat for tilsynsfunktionens retsgrundlag.

Det gejstlige tilsyn med liturgien er tilsynet med, at folkekirkens bekendelsesgrundlag og de for folkekirken gældende – kgl. autoriserede – ordninger og ritualer respekteres inden for det råderum, der er givet med ordningerne (valgmuligheder og frihedsgrader). Bliver de gældende regler ikke overholdt, har tilsynet ret og pligt til at gribe ind (jf. også tjenestemandsløvens § 10).

De valgmuligheder og frihedsgrader, der ligger i de gældende ordninger, og den lokale eller decentrale liturgiske kompetence, som tilkommer præst og menighedsråd, er beskrevet i Højmesseordningens vejledende indledning, Ritualbogens afsnit om ændringer i liturgien og Menighedsrådslovens § 38 og § 35. Med hjemmel i Menighedsrådslovens §38 stk. 3 kan biskoppen give dispensation/tilladelse til, at der ved de faste gudstjenester (højmassen) eller kirkelige handlinger foretages mindre ændringer i liturgi og ritualer, dvs. ændringer, der ikke er beskrevet i de eksisterende ordninger, hvis der er enighed mellem præst og menighedsråd. Det er overladt til tilsynets skøn at vurdere, hvad der betragtes som mindre ændringer. Hverken biskop eller præst kan ifølge menighedsrådsloven §38 stk. 2 beslutte at indføre en ny autoriseret liturgi og ritualer i menigheden uden menighedsrådets samtykke; her forudsættes "stedets skik" eller "lokal skik og brug", der i Den danske Folkekirke respekteres som supplement til de gældende, fastsatte regler, jf. også Menighedsrådslovens § 35 om indførelse af nye autoriserede salmebøger og salmebogstillæg.

Tilsynet med liturgien retter sig følgelig først og fremmest mod højmessen og de kirkelige handlinger, jf. graden af regulering, men er også et tilsyn med præsternes forkyndelse og sognenes gudstjenesteliv i bredere forstand; tilsynet er dermed også et tilsyn med menighedsrådenes ledelse af sognets kirkelige anliggender (jf. Menighedslovens §1).

Tilsynets teologiske begrundelse

I reformatorisk tradition er præsteembedet (det særlige embede, *ministerium*) forankret i det almene præstedømme, der har udpeget én til på vegne af de døbte at forkynde evangeliet og forvalte sakramenterne (CA 5 og CA 7). Enhver, der er krøbet ud af dåben, er ifølge Luther både præst og biskop. Det særlige embede ophæver ikke de døbtes præstedømme, men er en ordning, der skal sikre en opgaves kvalificerede varetagelse.

Bispeembedet er grundlæggende et præsteembede, der er tillagt særlige funktioner. Biskoppen bidrager som tilsynsmand/kvinde til at lede og fastholde kirken på sin opgave ved at føre tilsyn (*episkopé*) med, at præsternes forkyndelse og menighedernes gudstjeneste ikke er i modstrid med evangeliet (CA 28, Bet 1544). Ligesom det særlige præsteembede er forankret i og afledt af de døbtes præstedømme, er bispeembedets tilsyn med læren begrundet i og sker på vegne af det almene præstedømme. Det er en afgørende pointe, at tilsynet teologisk set også udøves af mange andre (menighed, borgere m.fl.) og på mange andre måder end det særlige gejstlige tilsyn, der udøves af biskop (og provster).

Bispeembedets særlige tilsynsansvar og -forpligtelse henter således teologisk sin legitimitet i det almene præstedømme og henter sine tilsynsformer inden for de traditionshistoriske, teologisk-konfessionelle og lovgivningsmæssige rammer, som bispeembedet – på vegne af fællesskabet – er sat til at beskytte.

Tilsynets former og virkemidler

Det er i nyere tid flere gange blevet fremført, at tilsynet ikke er en "kontrolinstans" (om end retlige påbud og sanktioner som anført ovenfor kan komme på tale), men først og fremmest bliver udøvet i en dialogisk, åben og spørgende form. Tilsynet sigter mod at inspirere, opmuntre og vejlede stiftets præster og menigheder for dels at sikre sammenhængen mellem det lokale sogns liv og det folkekirkelige fælles anliggende, dels at medvirke til dialog og refleksion over sognets gudstjenesteliv i lyset af den fortsatte liturgiske udvikling lokalt og nationalt (Bet. 1527, Bet. 1544 og Folkekirkens liturgi mellem frihed og fasthed).

Tilsynets dialogiske karakter er bl.a. begrundet i den teologiske bredde, der kendetegner Den danske Folkekirke og den kirkelige tradition, og fordrer et bredt og rummeligt tilsyn baseret på samtale og gensidig respekt samtidig rummer folkekirkens gældende ordninger og lovgivning sideløbende med "lokal skik og brug"/tradition, jf. ovenfor, plads til en række skøn og valg samt mulighed for at afprøve nye liturgiske tiltag lokalt, hvorfor tilsynets opgave fortrinsvis er teologisk sparring og vejledning, herunder opmuntring til refleksion og rådgivning i forhold til det hensigtsmæssige/ikke-hensigtsmæssige og anbefalelsesværdige/ikke-anbefalelsesværdige.

Det dialogiske tilsyn, der bliver udøvet af biskopper (og provster), gør i dag brug af ledelsesredskaber, der kendes fra nyere ledelsesteori. Teologisk er tilsynets opgave og udøvelse bredere end ledelse, idet tilsynet finder sted i respekt for og som understøttelse af den lokale gudstjeneste inden for rammerne af en fælles genkendelig struktur kombineret med ansvaret for den løbende iagttagelse af, hvad der ligger inden for og hvad der ligger uden for det evangelisk-lutherske. Tilsynet har på det grundlag en godkendende funktion i forhold til de lokale liturgiske initiativer.

På det liturgiske område kommer biskoppens (og provstens) tilsyn i dag til udtryk på flere måder, ved:

- Biskoppens (og provstens) visitats (uanset om anmeldt som anmeldt) ved de lokale gudstjenester/i sognene
- Bispeeksamen

- Biskoppens vejledning og dialog med menighederne om sognets gudstjenesteliv
- Behandlingen af ansøgninger om ændringer i den faste gudstjenestes liturgi, afvikling (tid og sted m.m.), jf. Højmesseordningens vejledning og MR-lovens §38
- Tilladelser til forsøgsordninger og generelle tilladelser til at bruge andre tillæg end de autoriserede (kollektter, bønner, samt andre salmer, bibeloversættelser) og tilladelser til liturgiske fri- og forsøgssogne (jf. MR-lovens §38)
- Reaktion på klager fra borgere/det almene præstedømme, herunder evt. tilrettevisning inden for regelsættet.
- Undervisningsinitiativer på stiftsplan for præster, organister og kirkemusikere, herunder også stiftskonventer m.m.
- Løbende liturgiarbejde i stiftsbaserede kurser for menighedsråd
- Nedsættelse af gudstjenesteudvalg, liturgiudvalg m.m. på stiftsniveau
- Uddannelseskonsulenternes liturgiske sparring med nye præster (NY PRÆST), der finder sted i dialog med biskoppen.

Desuden er biskoppens (og provstens) ansvar for/fokus på præsternes liturgiske faglighed og opkvalificering i de senere år er blevet skærpet, hvorfor tilsynet er repræsenteret i de relevante fora og/eller samarbejder med de relevante aktører på uddannelses- og efter-/videreuddannelsesområdet (Folkekirkens Uddannelses- og Videnscenter, Pastorseminarier, universitetet m.fl.).

Tilsynet med gudstjeneste og liturgi og oprettelse af Liturgisk Forum

Biskopperne besluttede i 2022 at etablere Liturgisk Forum forankret i Folkekirkens Kirkemusikskoler og Folkekirkens Uddannelses- og Videnscenter. Det liturgiske forum skal bl.a. tjene til at kvalificere og understøtte arbejdet med folkekirkens gudstjenesteliv og styrke samspillet mellem præst, kirkemusiker og menighedsråd samt folkekirkens medlemmer på det liturgiske område.

Liturgisk Forum skal – og kan – ikke erstatte det tilsyn, den enkelte biskop udøver i sit stift.

Såfremt arbejde, som udføres i Liturgisk Forum, berører områder, der rammesættes af autorisation (f.eks. Udvikling af et Tillæg til Alterbog II, Salmebogstillæg og Højmessekollekttrække), må det foregå i tæt dialog med tilsynet.

Vedtaget på bispemødet oktober 2023